

УДК 811'111

ПОНЯТІЙНИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ MAN У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ганна Штангрет

*Національний лісотехнічний університет України,
бульв. Генерала Чупринки 103, м. Львів, 79057*

Проаналізовано особливості лінгвістичної репрезентації концепту man на підставі словникових статей і фразеологічних одиниць сучасної англійської мови. Поняття концепт розглянуто як одиницю людської свідомості. Виділено ядерні, центральні та периферійні значення концепту man у межах його понятійної складової.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, концепт man, фразеологічні одиниці.

Когнітивна лінгвістика оперує одиницями мислення, які дають різну інформацію про предмети чи явища і можуть повністю або частково реалізуватися в мові. Для позначення цих одиниць існує термін концепт. Останнім часом це поняття досить активно використовують спеціалісти не лише в галузі лінгвістики, а й інших суміжних наук, оскільки воно є міждисциплінарним. За визначенням С. Воркачова, концепт треба вважати “парасольковим”, оскільки він “покриває” галузі декількох наукових напрямів: перш за все когнітивної психології та когнітивної лінгвістики, які займаються проблемами мислення та пізнання [2, с. 8].

Когнітивна лінгвістика розглядає концепт як одиницю оперативної свідомості. В концептах закладений ключ до розуміння кожної культури. Повернення наукової парадигми до антропоцентризму зумовило актуальність дослідження таких базових концептів, як чоловік і жінка, які в рамках когнітивного напрямку розглядають як культурний феномен. Ми зосередимося на описі концепту man, який уважають одним з основних культурних концептів будь-якої нації. Наша мета – опис лексичної репрезентації концепту man у межах понятійної складової та у фразеологічних одиницях англійської мови.

Лінгвокогнітивні дослідження мають на меті з’ясувати закономірність формування концептів як ментальних утворень. Вибудувати концепт через його мовне вираження можна за допомогою аналізу семантичних значень мовних одиниць, що об’єктивізують концепт.

Семантико-когнітивний підхід у лінгвокогнітивних дослідженнях чітко засвідчує, що шлях дослідження “від семантики одиниць мови до концепту” є найбільш надійним, і аналіз мовних засобів дає змогу найпростішим та надійним способом виявити ознаки концепту і змоделювати концепт [5, с. 10].

З давніх-давен проблему спілкування чоловіка та жінки вирішували за допомогою національних традицій, виховання, релігійних переконань, оскільки саме в спілкуванні

людина повністю реалізується як особистість і як представник людського виду. Домашній затишок та виховання дітей були обов'язками жінки, тоді як чоловік мав здобувати їжу для сім'ї на кожен день. Та минули століття, і все змінилось. Сьогодні жінка не обмежує свою діяльність лише родиною. У прагненні здобути кар'єру науковця чи керівника жінка не поступається чоловікові. І тому реакція на таку ситуацію сучасного представника сильної статі не завжди позитивна. Адже природою влаштовано так, що тіло і психіка саме чоловіка налаштовані на захоплення простору, на реалізацію нових ідей, на усвідомлення призначення людини у цьому всесвіті. Характерними атрибутами жінки вважають надмірну балакучість, м'якість, які є неприпустимі для чоловіка.

Для моделювання концепту *man* ми **послугуєватимемося поняттям польової моделі** концепту, детальний опис якої включає ядро, центр та периферію концепту. Описуючи польову структуру концепту, де ядро становлять когнітивні ознаки, представлені у словникових дефініціях, а периферію – контекстуальні репрезентації поняття, можна сказати, що в межах семантичного поля досліджуваного концепту існує велика кількість значень різного плану. Зібравши та проаналізувавши лексичні значення слова *man* на підставі словникових визначень, можна виявити такі ядерні значення в межах понятійної складової заданого концепту.

1. Людина, індивідуальність, особа незалежно від статі чи віку (*in individual human being, a person (formerly explicitly irrespective of sex or age)*): e.g. *A man could get killed there*. Це значення отримує репрезентацію через такі мовні засоби: *human being, human, being, mortal, person, individual, one, personage*.

2. Доросла особа чоловічої статі, на відміну від жінки, хлопця чи обох (*an adult male person, as opposite to a woman or boy or both*): e.g. *Several man will be needed to dig up the old tree stump in the backyard*. Лексичні репрезентанти цього значення, такі як *man, male, gentleman*, є іменниками для позначення дорослих осіб, які біологічно є чоловіками і фізично здатні зачати, але не народити дитину. Лексема *male* відображає фізичні чи сексуальні характеристики чоловіка, її можна також використовувати для позначення тварин і рослин: e.g. *A male in his prime*. У науковому і статистичному вживанні *male* є нейтральним контрактивним терміном до лексеми *female*: e.g. *Among birds, the male is often more colorful than the female*. Значення *male* передають такими мовними засобами: *male person, man, gentleman, old man, young man, he, him, himself, Adam*. Лексема *gentleman*, яку колись використовували для позначення чоловіків лише високого соціального статусу, сьогодні позначає ввічливого чи люб'язного чоловіка: e.g. *to behave like a gentleman*. Слово *gentleman* уживають також як ввічливу форму відношення (e.g. *This gentleman is waiting for a table*) чи форму звертання (у множині) (e.g. *Are we ready to begin, gentlemen*).

3. Двоногий примат ссавець (людина розумна), який анатомічно споріднений з великими мавпами, проте вирізняється значним розвитком мозку з рівнодієюною спроможністю до чіткої мови, абстрактного мислення та записування інформації системою символів і є єдиним живим представником родини гомінідів (*a bipedal primate mammal (Homo Sapiens)*).

4. Член людської раси (*a member of the human race*): e.g. *every man has a responsibility to safeguard the planet*.

5. Усі люди, у тім числі особи чоловічої і жіночої статі (*all human beings, including both males and females*).

6. Людський рід чи вид (the human race or species): e.g. Man is always coming up with new advances in science and technology. Це значення репрезентоване ще такими лексемами, як humankind, mankind, humanity, the human race, the human species, human beings, humans, people, generations of man, peoples of the earth, Homo sapiens, hominid, earthling, the world, the world population, folk.

На підставі тематично схожих значень центр концепту *man* можна змоделювати такими основними мікрополями.

1. Чоловік, що належить до певної категорії: а) за народженням (by birth): a Britishman; б) за проживанням (by residence): a Yorkshireman; в) за національністю (by nationality): a Frenchman; г) за членством (by membership): a councilman, a congressman; д) за професією (by occupation): salesman; е) за інтересами і вподобаннями (by interests and preferences): an outdoor man, a sporting man, a betting man, a drinking man; є) за освітою (by education): випускник чи студент коледжу чи університету (an alumnus of or student at a college or university): e.g. a Bowdoin man.

2. Відносини з особами протилежної статі: а) чоловік чи партнер чоловічої статі в подружжі (husband, the male partner in a marriage): e.g. I now pronounce you man and wife; б) коханець чи романтичний партнер чоловічої статі (lover, a male romantic companion): e.g. I'm going to see my man again tonight. Це значення репрезентують через такі мовні одиниці, як boyfriend, boy, sweetheart, engaged man, fiancé, bridegroom, groom, beau, escort, partner, lover, Adonis, lover boy, toy boy, sugar daddy.

3. Соціальний статус: а) дорослий служник чоловічої статі; робітник, що приходить виконувати роботи по дому (in adult male servant, a worker, a man who comes to your house to do a job): e.g. a gas man; the man's coming to repair the TV today; б) робітник чи представник компанії або організації (a worker or representative of a company or organization): e.g. America's man at the United Nations; в) робоча сила, на відміну від роботодавця чи керівництва (the working force as distinguished from the employer and usually the management). Це значення завжди вживають у множині; г) феодалний служник, підлегла особа (a feudal tenant (vassal)); д) рядовий солдат, моряк чи робітник чоловічої статі, що підкоряється наказам особи, вищої за рангом (a soldier, sailor or male worker who obeys the instructions of a person of higher rank): e.g. The officer refused to let his men take part in the operation; е) міліція, загін правоохоронців (police, a body of officers of the law): e.g. The crowd of onlookers quickly scattered when the man arrived on the scene; є) особа, яка може виконати чи яку обрали для виконання певних вимог (the individual who can fulfill or who has been chosen to fulfill one's requirements): e.g. she's your man. Це мікрополе репрезентоване в мові такими лексемами: workman, worker, labourer, helper, hand, valet, manservant, gentleman's gentleman, batman, attender, retainer, page, footman, flunkey.

4. Чоловік у сімейному колі. На лексичному рівні це значення концепту *man* передають такими мовними одиницями, як husband, father, grandfather, widower, bachelor, family man, married man, spouse, live-in lover, househusband, man about the house, patriarch, paterfamilias, paternity, fatherhood, son, brother, uncle, nephew, godfather, godson, grandson, daddy, dad, pop, pater.

5. Сильна, хоробра особа (strong, brave person): e.g. Come on, now – be a man!

Ці мікрополя не є строго організовані й можуть контактувати як між собою, так і з

іншими мікрополями. Отже, у процесі ментальної діяльності концепт man поєднується з іншими концептами, постійно функціонує й актуалізується в різних аспектах.

Лексичні одиниці, які мають у семантичній структурі компонент, що повністю чи частково актуалізує загальне значення концепту man, становитимуть периферію цього концепту. Отже, наведені нижче групи значень можна зачислити власне до периферії.

1. Вираження емоцій: а) спосіб вираження глибини чи сили почуття: e.g. Man, what a game! б) спосіб фамільярного звертання. Для цього слугують лексеми fellow, chap. в) спосіб вираження негативних емоцій, коли людина не подобається чи зробила щось дурне (замість він чи його): e.g. The man must be mad...; I won't see him anyway. I don't like the man. г) спосіб привітання чи форма звертання в дуже неофіційних соціальних ситуаціях: e.g. Hey wow, man! Where d'you get those boots? д) дружня форма звертання, коли вважаєш співрозмовника соціально нижчим від себе (my man, my good man, my dear man): e.g. All right, my man, that will be all for today; Thank you very much, my good man.

2. Сфера спорту: а) один із характерних предметів, що його пересуває кожен гравець у різноманітних видах настільних ігор (шахи чи шашки) (one of the distinctive objects moved by each player in various board games); б) один із гравців команди (one of the players on a team).

3. Похідні слова, до складу яких входить лексема man, та їхні синоніми: manhood, manish, manlike, mankind, male sex, masculine gender, masculinity, manliness, mannishness, virility, virilism, machismo, male chauvinism, misogyny, male exclusiveness, male-dominated society, patriarchy.

4. У християнській науці: складна ідея безсмертності душі, духовний образ і подоба Господня, повне відображення Духа (the compound idea of infinite Spirit, the spiritual image and likeness of God, the full representation of Mind).

5. У мореплаванні: корабель (a ship). Часто в поєднанні з іншими словами: e.g. a merchantman; a man-of-war.

У ході вивчення словникових дефініцій концепту man ми з'ясували, що його структура містить різноманітні значення. Проте для детальнішого дослідження концепту дуже інформативними є також такі фразеологічні одиниці мови, як ідіоми та паремії, у яких знаходимо відображення народної мудрості, осмислення того чи іншого концепту. Прислів'я та приказки відіграють важливу роль у мові людей, оскільки вони є продуктом багатовікового досвіду народу і носіями моралі. Постійно розвиваючись та зазнаючи змін, вони слугують для передачі певної інформації, для позначення типових життєвих і уявних ситуацій або відносин між тими чи іншими об'єктами. Паремії, що ілюструють оцінку концепту man у національній свідомості англійського народу, формують досить широке інтерпретаційне поле. В більшості фразеологічних одиниць, зафіксованих у використаних джерелах (1, 3, 4, 11–14), концепт man наділений позитивними характеристиками. Чоловіка змальовують успішним у своїй справі (a career man, a city man, a good man, a key man, the leading man, a made man, the man at the top, the man for the job, a man in his position, to be sb's man, high man on the totem pole, the man at the wheel), сильним, відважним, хоробрим (to be man enough), стриманим (to take smth like a man), відповідальним (a man of his word), небагатослівним (a man of few words), самодостатнім (be your own man), сім'янином (family man, the good man of the house), енергійним, працьовитим (a man of action), сильним характером (you can't keep

a good man down), багатим (a man of means), талановитим у багатьох сферах (a man of parts). Проте існує низка негативно маркованих ідіом для позначення чоловічої сутності: слабкохарактерний, підкаблучник (a man of straw, John Thomson's man), пересічна особистість (a man in the street), порушник закону, розбійник (bad man, the black man, a broken man, confidence man, green goods man, hold-up man); гультай, ловелас (ladies' man, a man about town, butter-and-egg man, the thinking man's crumpet). Деякі ідіоми позначають професію: письменник (a man of letters), священник (a man of God, a man of the cloth), лікар (medical man), літератор (a man of pen). Оскільки чоловіки не надають важливого значення своїй зовнішності, то є дуже мало фразем, що передають значення фізичної привабливості чоловіка (be a fine figure of a man).

Значну увагу треба приділити пареміям про подружнє життя, у яких описують як позитивні моменти (a good wife and health is a man's best wealth; a man without a wife is but half a man; the married man has many cares, the unmarried one many more; a good husband makes a good wife), так і негативні сторони одруження (a married man turns his staff into a stake; needles and pins, needles and pins: when a man marries his trouble begins; earlier wed, sooner dead; every man can tame a shrew but he that has one; marry in haste, and repent at leisure).

Велика кількість фразеологічних одиниць включає лексему man у значенні особа, людина незалежно від статі: man proposes, God disposes; every man for himself; every man jack; to a man; a man can die but once; man is to man a wolf; a man of words and not of deeds is like a garden full of weeds.

З аналізу вживання лексеми man у складі ідіоматичних виразів та паремій бачимо, що фразеологія відображає не тільки народні уявлення, а й явища навколишньої дійсності, які частково підпорядковані людській свідомості.

Отже, дослідивши значення концепту man у словникових статтях, його вживання у фразеологічній мовній картині світу, можна зробити висновок, що цей концепт містить різне семантичне наповнення, є багатоаспектним і одним із ключових у будь-якій культурі.

Перспективним є моделювання фреймової структури концепту man та його співвідношення з протилежним йому концептом woman у мовній картині світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Англо-український фразеологічний словник / склав К. Т. Баранцев. – К. : Радянська школа, 1969.
2. Воркачев С. Г. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов “любовь” и “счастье” (русско-английские параллели) : монографія / С. Г. Воркачев. – Волгоград : Перемена, 2003. – 164 с.
3. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки : посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Ю. Дубенко. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 416 с.
4. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин. – Изд. 3-е., испр. – М. : Советская энциклопедия, 1967.
5. Попова З. Д. Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Том 1. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 352 с.

6. Bloomsbury Thesaurus / ed. by Fran Alexander. – Bloomsbury Publishing plc, 1997.
7. Cambridge International Dictionary of English. – Cambridge University Press, 1995.
8. Cobuilt English Dictionary for Advanced Learners. – Harper Collins Publisher, 2001.
9. Longman Dictionary of Contemporary English. – Pearson Education Limited, 2004.
10. The New Shorter Oxford English Dictionary: In 2 vol. / [Ed. by Lesley Brown]. – Clarendon Press, Oxford, 1993.
11. The Oxford paperback Thesaurus. – Oxford University Press, 1994.
12. The Penguin Dictionary of proverbs / Ed. by Rosalind Fergusson. – New York : Penguin Books USA Inc., 1983.
13. Roget's Thesaurus of English words and phrases / ed. by George Davidson. – Longman Group UK Limited, 2003.
14. <http://idioms.thefreedictionary.com/man>.
15. <http://www.meriam-webster.com/dictionary/man>

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2012

Прийнята до друку 10.03.2012

THE NOTIONAL COMPONENT OF CONCEPT MAN IN MODERN ENGLISH

Hanna Shtanhret

*Ukrainian National Forestry University,
103, Chuprynky St., L'viv, 79057*

The article analyzes the peculiarities of the linguistic representation of the concept man based on dictionary definitions and phraseological units of the Modern English language. The notion of concept is viewed as a unit of human consciousness. The nuclear, central and peripheral meanings of the concept man within its notional component are singled out.

Key words: cognitive linguistics, concept, the concept man, phraseological units.

ПОНЯТИЙНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КОНЦЕПТА MAN В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Ганна Штангрет

*Национальный лесотехнический университет Украины,
ул. Генерала Чупрынки, 103, г. Львов, 79057*

Проанализировано особенности лингвистической репрезентации концепта man на основе словарных определений и фразеологических выражений современного английского языка. Понятие концепт рассмотрено как единицу человеческого сознания. Выделено ядерные, центральные и периферийные значения концепта man в рамках понятийной составляющей.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, концепт, концепт man, фразеологические единицы.